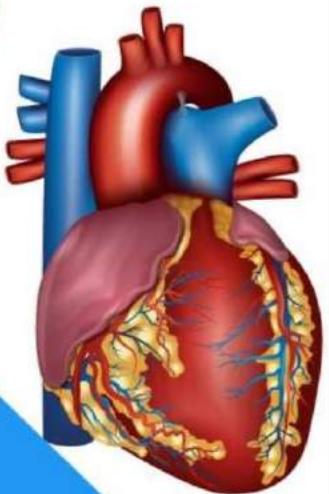

विश्वान

7

काव्य निर्माण- नैमिष शर्मा (स०अ०)

उ० प्रा० वि० (1-8)- तेहरा

वि० खण्ड व जनपद- मथुरा

ਪਾਠ- 1

ਮਾਨਵ, ਵਿਜਾਨ ਔਰਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਿਕੀ

ਆਗ- 1- ਸਂਸਾਧਨ

ਤਜ- ਧੀਰੇ-ਧੀਰੇ ਬੋਲ ਕੋਈ ਸੁਨ ਨ ਲੇ.....

ਮਾਨਵ ਕੇ ਮਸ਼ਿਨ ਕੀ ਜਾਂਚ,
ਸਕੈਨਰ ਸੇ ਹੋਤੀ ਹੈ।
ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਮੌਲ ਵਿਜਾਨ,
ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਿਕੀ ਉਪਯੋਗੀ ਹੋਤੀ ਹੈ॥

ਟੇਲੀਫੋਨ ਲਾਇਨ ਸਹਾਯਤਾ ਸੇ ਜੁੜਾ,
ਨੈੱਟਵਰਕ ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਕਹਲਾਏ।
ਮੁਦਾ-ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਸੇ ਕਮ ਜਮੀਨ ਕੀ,
ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਤੀ ਹੈ॥

ਇੰਡੋਸਕੋਪ ਸੇ ਜਾਂਚੋਂ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਅੰਦਰ,
ਮੋਬਾਇਲ, ਕਮਾਈ, ਬੀਓ ਡੀਓ- ਗੇਮ, ਸਾਧਨ ਮਨੋਰਾਜਨ।
ਫੇਕੂਲੀ, ਰਹਟ, ਸਿੰਚਾਈ ਕੇ ਸਾਧਨ,
ਹਰਿਤ-ਕ੍ਰਾਨਿਤ ਬਢਾਏ ਉਪਯੋਗੀ-ਵਿਜਾਨ, ਸਿੰਖਾਨ, ਨਿਯਮ॥

ਈ-ਮੇਲ, ਕਮਾਈ, ਸੰਚਾਰ ਕੀ ਯੁਕਤਿ,
ਕ੍ਰਤਿਮ-ਉਪਗਰਹ, ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀ।
ਪ੃ਥਕੀ, ਅਗਨਿ, ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ ਯੇ ਮਿਸਾਇਲਾਂ,
ਏਲੋ ਪੀਓ ਜੀਓ ਖਾਨਾ ਪਕਾਨੇ ਕੀ, ਦੇਰਕੋ! ਗੈਸ ਹੋਤੀ॥

ਪਾਠ- 1

ਮਾਨਵ, ਵਿਜਾਨ ਔਰ ਪ੍ਰੋਈਗਿਕੀ

ਮਾਨਵ, ਵਿਜਾਨ ਔਰ ਪ੍ਰੋਈਗਿਕੀ

ਤਜ- ਝਿਲਮਿਲ ਸਿਤਾਰੇ ਕਾ ਆੰਗਨ ਹੋਗਾ...

ਪ੍ਰੋਈਗਿਕੀ ਸੇ ਬਢਤਾ ਅਪਨਾ ਜਾਨ ਹੈ,
ਵਿਜਾਨ ਕਾ ਅਨੁਪ੍ਰਯੋਗ, ਵਧਾਰਿਕ ਵਿਜਾਨ ਹੈ।
ਪ੍ਰੋਈਗਿਕੀ ਔਰ ਵਿਜਾਨ ਮੌ, ਆਪਸ ਮੌ ਸਮੱਬਨਦ੍ਧ ਹੈ,
ਵਿਜਾਨ ਨਿਯਮ, ਸਿਦ्धਾਨਤ, ਅਨੁਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਕਾ ਪ੍ਰਬਨਦ੍ਧ ਹੈ॥।।।

ਪ੍ਰੋਈਗਿਕੀ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਸੇ,
ਤਕਨੀਕੀ ਉਪਕਰਣ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਤੇ।
ਵਿਜਾਨ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਮੌ ਸਹਾਯਕ ਦੋਨੋਂ,
ਏਕ-ਦੂਸਰੇ ਪਰ ਆਸ਼ਿਤ ਹੋਤੇ॥।।।

ਪ੍ਰੋਈਗਿਕੀ ਕੇ ਉਪਯੋਗ ਸੇ,
ਨਾਏ-ਨਾਏ ਹੋਤੇ ਅਨੁਸਨ੍ਧਾਨ ਹੈਂ।।।

ਕ੃਷ਿ ਉਪਯੋਗ ਸੇ, ਵੱਡਿਆਂ ਕੋ ਹਮ,
ਹਰਿਤ-ਕਾਨਤਿ ਕਹਤੇ ਹੈਂ।।।
ਕ੃਷ਿ-ਉਪਕਰਣ, ਤੁਨਤਿਸ਼ੀਲ ਬੀਜ,
ਤਵਰਕ ਉਪਯੋਗ ਕਰਤੇ ਹੈਂ॥।।।

ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਯ ਸੁਰਕਾ ਕ੍ਸੇਤਰ ਮੌ ਭੀ,
ਪ੍ਰੋਈਗਿਕੀ ਕਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।।।

ਪਾਠ - 1

ਮਾਨव, ਵਿਜਾਨ ਔਦ ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀ

ਆਗ - 3 - ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀ ਕੀ ਤਪਧੋਗਿਤਾ

ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਧ ਸੁਰਕਾ ਮੈਂ ਭੀ,
ਪ੍ਰੋਧੋਗਿਕੀ ਕਾ ਧੋਗਦਾਨ ਹੈ।
ਬਹੁਤ ਤੇਜੀ ਸੇ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀ,
ਭਾਰਤ ਕੀ ਧੇ ਸ਼ਾਨ ਹੈ॥

ਭਾਰਤ ਕੇ ਕੁਤ੍ਰਿਮ-ਉਪਗ੍ਰਹ,
ਪ੃ਥਕੀ ਕੀ ਕਕਾ ਮੈਂ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁਏ।
ਆਵਿਖਾਰਾਂ ਸੇ ਹੁਈ ਹਾਨਿਆਂ,
ਕੁਛ ਲਾਭ ਭੀ ਹਾਸਿਲ ਹੁਏ॥

ਪ੃ਥਕੀ, ਅਗਨਿ, ਤ੍ਰਿਸ਼ੂਲ ਮਿਸਾਇਲਾਂ,
ਵੈਜਾਨਿਕਾਂ ਨੇ ਨਿਰਮਿਤ ਕੀ।
ਵਿਸ਼ਵ-ਪਟਲ ਪਰ ਸਵਚਨੇ਷ਾ,
ਅਨੁਸਨ੍ਧਾਨਾਂ ਮੈਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀ॥

ਵਿਸ਼ਵ ਕੇ ਹਜਾਰਾਂ ਛੋਟੇ ਕਮਾਈਟਰ,
ਨੈਟਵਰਕ ਫੋਨਲਾਈਨ ਸੇ ਜੁੜੇ।
ਜਿਨਕੀ ਸਹਾਯਤਾ ਸੇ ਸੂਚਨਾਏਂ,
ਘਰ ਬੈਠੇ ਵਿਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੀ ਮਿਲੇ॥

ਪਾਠ- 2- ਦੇਣੋਂ ਲੋਗ ਤਕ

ਮਾਗ- 1

ਪੌਧਾਂ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਰੇਸ਼ੇ,
ਪਾਦਪ ਰੇਸ਼ੇ ਕਹਲਾਤੇ।
ਕਪਾਸ, ਜੂਟ ਬਹੁਤ ਉਪਯੋਗੀ,
ਇਨਸੇ ਬਨੇ ਬਸਤ੍ਰ ਬਹੁਤ ਕਾਮ ਆਤੇ॥

ਕਪਾਸ ਕੇ ਪੌਧੇ ਸੇ ਰੂੰਝ ਕਾ ਉਪਯੋਗ,
ਸੂਤੀ ਵਸਤ੍ਰ ਬਨਾਨੇ ਮੌਂ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ।
ਸਨ, ਜੂਟ ਕੇ ਰੇਸ਼ਾਂ ਸੇ ਰਸ੍ਸੀ, ਬੋਰਾ, ਦਰੀ,
ਪਾਧਦਾਨ, ਸ਼ੋ-ਪੀਸ ਭੀ ਬਨਾਯਾ ਜਾਤਾ॥

ਜਨ੍ਤੁਆਂ ਸੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਨੇ ਵਾਲੇ ਰੇਸ਼ਾਂ ਕੋ,
'ਜਾਂਤਵ' ਰੇਸ਼ੇ ਕਹਾ ਜਾਤਾ।
ਮੇਡ, ਯਾਕ ਕੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਬਾਲਾਂ ਸੇ ਪ੍ਰਮੁਖ,
'ਜਾਂਤਵ ਰੇਸ਼ਾ ਊਨ' ਕਾ ਬਨਾਯਾ ਜਾਤਾ॥

ਰੇਸ਼ਮ ਕੇ ਰੇਸ਼ੇ, ਰੇਸ਼-ਕੀਟ ਕੇ,
'ਕਕੂਨ' ਸੇ ਹਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ।
ਊਨ ਕਾ ਉਪਯੋਗ ਗਰ੍ਮ, ਊਨੀ ਕਪੜਾਂ ਮੈਂ,
ਰੇਸ਼ਮ ਕੇ ਧਾਗੇ, ਰੇਸ਼ਮੀ-ਵਸਤ੍ਰ ਬਨਾਨੇ ਮੈਂ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋਤੇ॥

ਪਾਠ- 2- ਏਥੋਂ ਲੋ ਗਤ ਤਕ

ਮਾਂ- 2- ਬਾਲੋਂ ਦੇ ਊਨ

ਜਨ੍ਤੁਆਂ ਕੀ ਤਵਚਾ ਕੇ ਬਾਲੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ,
ਧਨੇ ਰੇਖਾਂ ਕੋ 'ਊਨ' ਕਹਾ ਜਾਤਾ।
ਯੱਕ, ਊੱਟ, ਬਕਰੀ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਬਾਲੋਂ ਕੋ,
ਊਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਮੌਂ ਉਪਯੋਗ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ॥

ਜ਼ਮ੍ਮੁ, ਕਈਮੀਰ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਕ्षੇਤਰਾਂ ਮੈਂ,
ਅੰਗੋਰਾ ਬਕਰੀ ਦੇ 'ਅੰਗੋਰਾ ਊਨ'।
ਯੱਕ ਦੇ ਬਾਲੋਂ ਦੇ ਊਨ, ਤਿਬਤ, ਲਦਾਖ ਮੈਂ,
ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਈਮੀਰੀ ਬਕਰੀ ਦੇ 'ਪਈਮਾਨਾ ਊਨ'॥

ਹਮਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਮੈਂ ਮੇਡੋਂ ਕੋ ਬਚ੍ਚੋਂ!
ਊਨ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਲਿਏ ਪਾਲਤੇ ਹਨ।
ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਰੋਏਂ ਮੁਲਾਯਮ ਵ ਹਲਕੇ,
ਸਿਰ ਵ ਦਾਢੀ ਦੇ ਮੋਟੇ ਮਿਲਤੇ ਹਨ॥

ਮੇਡੋਂ ਦੇ ਰੇਖਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵਤਾ ਤਚਿਤ ਪੋਥਣ,
ਦੇਰਖਭਾਲ ਵ ਜਲਵਾਯੁ ਪਰ ਨਿਰਿਕਾਰ ਕਰਤੀ।
ਧਨੇ ਬਾਲ ਅਚਛੀ ਗੁਣਵਤਾ ਵਾਲੀ ਊਨ,
ਅਚਛੀ ਨਸਲ ਦੀ ਮੇਡੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਤੀ॥

ਪਾਠ- 2

ਦੇਖੋਂ ਦੇ ਵਸਤੂ ਤਕ

ਮਾਗ- 3

ਮੇਡ ਕੇ ਰੇਖਾਂ ਦੇ ਊਨ ਬਨਾਨੇ ਮੈਂ,
ਕਟਾਈ, ਸਫਾਈ, ਰੰਗਾਈ ਦੇ ਚਰਣ ਹੋਤੇ।
ਗਰੀਬ ਦੇ ਮੌਸਮ ਮੈਂ ਬਾਲੋਂ ਦੀ ਕਟਾਈ,
ਕੋਮਲ ਰੇਖਾਂ ਦੇ ਊਨ ਦੇ ਧਾਗੇ ਬਨਤੇ॥

ਰੇਸ਼ਮ ਏਕ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਰੇਸ਼ਾ ਹੈ,
ਰਾਜਸੀ-ਵਸਤੂ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ ਬਨੇ ਹੋਤੇ।
ਚੀਨ ਸਵਾਧਿਕ ਰੇਸ਼ਮ ਉਤ्पਾਦਕ ਦੇਸ਼,
ਵਸਤੂ ਹਲਕੇ, ਚਿਕਨੇ, ਆਕਰ਷ਕ ਹੋਤੇ॥

ਰੇਸ਼ਮ-ਕੀਟ ਰਾਹਤੂਤ, ਅਰਣਡੀ, ਓਕ ਦੇ,
ਪੇਡੀ ਪਰ ਪਾਲੇ ਜਾਤੇ।
ਅਣਡੀਂ ਦੇ ਸਫੇਦ-ਲਾਰਵਾ ਨਿਕਲਤਾ,
ਮੁੱਹ ਦੇ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਯੁਕਤ ਲਸਦਾਰ ਪਦਾਰਥ ਸ਼ਾਵਿਤ ਹੋਤੇ॥

ਲਾਰਵਾ '8' ਦੇ ਆਕਾਰ ਮੈਂ ਆਗੇ-ਪੀਛੇ,
ਲਾਰ ਛੋਡਤਾ ਜੋ ਸੂਰਖ 'ਪ੍ਰੂਪਾ' ਬਨਤਾ।
ਸਫੇਦ, ਗੋਲ, ਬੰਦ ਕੁਕੂਨ ਮੈਂ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਤਾ,
ਨਿਆ ਜੀਵਨਚਕ੍ਰ ਬਾਹਰ ਆਕਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤਾ॥

पाठ- 2

ऐशों से वस्त्र तक

भाग- 4- ऐशों

रेशम-कीट पत्तियों के,
निचले भाग में ही मिलते।
मादा बड़ी और नर छोटे,
सफेद रंग के मुलायम होते॥

इनके सैंकड़ों अण्डे उचित ताप,
उचित नमी पर ही रखे जाते।
शहतूत की पत्तियों को खाकर,
इनके 'लार्वा' बड़े हो पाते॥

पूर्ण 'कोकून' के बन जाने पर,
कीट इसमें से निकल जाते।
इन रेशों के गुच्छे को एकत्र करके,
उबलते पानी में डाले जाते॥

चिपचिपा सा एक पदार्थ,
उबलते पानी में ही घुल जाता।
प्रोटीन युक्त लसदार रेशा,
सूखकर 'रेशम' में बदल जाता॥

ਪਾਠ- 3

ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਸੰਦਰਭਨਾ ਏਵਾਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ

ਮਾਣ- 1- ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਮੌਲਿਕ ਇਕਾਈ

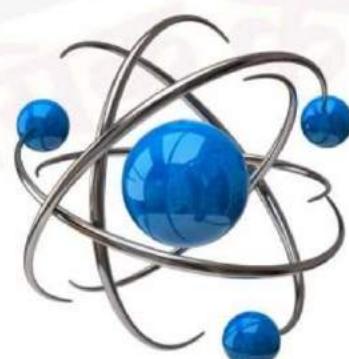
ਮੇਜ਼, ਕੁਝੀ, ਅਲਮਾਰੀ, ਜਲ, ਦੂਧ,
ਅਪਨੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹਮ ਦੇਖਤੇ ਹੋਏ।
ਆੱਖ ਸੇ ਦੇਖਕਰ, ਹਾਥ ਸੇ ਛੂਕਰ,
ਉਪਸਥਿਤੀ ਕਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਤੇ ਹੋਏ॥

ਪਦਾਰਥ ਵੇਂ ਹੋਏ ਜਿਸਮੇਂ ਭਾਰ ਹੋਤਾ,
ਜੋ ਸਥਾਨ ਭੀ ਘੇਰਤੇ ਹੋਏ।
ਅਪਨੀ ਜਾਨੇਨਿਧੀਓਂ ਸੇ ਜਿਸਕਾ,
ਜਾਨ ਭੀ ਹਮ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹੋਏ॥

ਪਦਾਰਥ ਕੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਣਾਂ ਕੋ,
'ਅਣੂ', 'ਪਰਮਾਣੂ' ਕਹਤੇ ਹੋਏ।
ਸਾਬਕਾ ਸੂਕਖਿਕਣ 'ਪਰਮਾਣੂ' ਹੋਤਾ,
ਜਿਸੇ ਆੱਖ ਸੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਤੇ ਹੋਏ॥

ਦੋ ਯਾ ਦੋ ਸੇ ਅਧਿਕ ਪਰਮਾਣੂ ਕਾ ਸਮੂਹ,
ਮਿਲਕਰ 'ਅਣੂ' ਬਨਾਤੇ ਹੋਏ।
ਧੂ ਪਰਸਪਰ ਏਕ-ਬਨਧ ਢਾਰਾ,
ਆਕਰਣ-ਬਲ ਸੇ ਜੁੜੇ ਪਾਏ ਜਾਤੇ ਹੋਏ॥

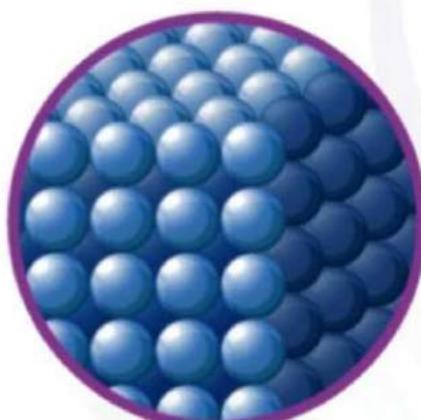
ਪਾਠ- 3

ਪਦਾਰ्थ ਕੀ ਸੰਦਰਭਨਾ ਏਵਾਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ

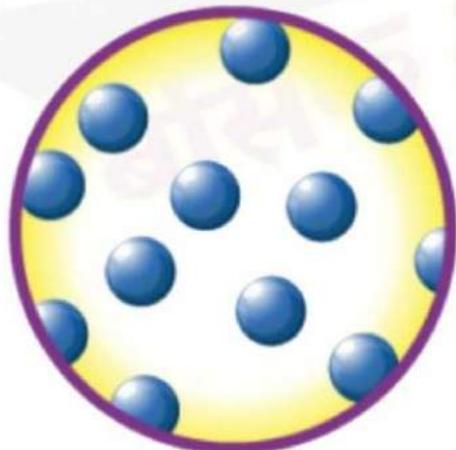
ਮਾਂ 2- ਪਦਾਰ्थ ਕੀ ਅਵਸਥਾਏँ

ਠੋਸ, ਦ੍ਰਵ ਔਰ ਗੈਸ

ਪਦਾਰ्थ ਕੀ ਹੋਤੀ ਤੀਨ ਅਵਸਥਾਏਂ,
ਜਿਨ੍ਹੇਂ ਠੋਸ, ਦ੍ਰਵ ਔਰ ਗੈਸ ਕਹਤੇ।
ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਵਿਭਿੰਨ ਅਵਸਥਾਓਂ ਕੋ,
ਏਕ-ਦੂਸਰੇ ਮੌਂ ਪਰਿਵਰਿਤ ਕਰ ਸਕਤੇ॥

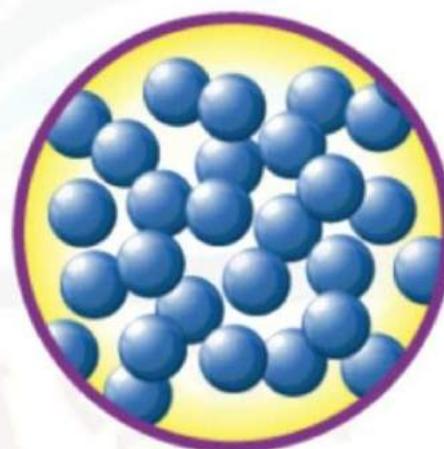
ਗੈਸ ਅਵਸਥਾ ਮੌਂ ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਕਣ,
ਦੂਰ-ਦੂਰ ਬਹੁਤ ਅਧਿਕ ਹੋਤੇ।
ਪਦਾਰਥ ਕੀ ਅਵਸਥਾਓਂ ਮੌਂ ਅੜਤਰ,
ਅਣ੍ਣਾਂ ਕੇ ਬੀਚ ਆਕਰਣ-ਬਲ ਕੇ ਕਾਰਣ ਹੋਤੇ॥

STATES OF MATTER

ਠੋਸ ਕੇ ਕਣ ਅਧਿਕ ਪਾਸ ਹੋਤੇ,
ਅੜਤਰਾਣੁਕ ਸਥਾਨ ਕਮ ਹੋਤਾ।
ਠੋਸ ਕੀ ਅਪੇਕ਼ਾ ਦ੍ਰਵ ਕੇ ਕਣ ਦੂਰ-ਦੂਰ,
ਅੜਤਰਾਣੁਕ ਸਥਾਨ ਅਧਿਕ ਹੋਤਾ॥

ਠੋਸ ਕੇ ਅਣ੍ਣ ਬੱਧੇ ਰਹਨੇ ਕੇ ਕਾਰਣ,
ਆਕ੃ਤਿ, ਆਧਤਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਤਾ।
ਠੋਸ ਮੌਂ ਸਵਾਧਿਕ ਦ੍ਰਵਾਂ ਮੌਂ ਕਮ,
ਗੈਸ ਕੇ ਅਣ੍ਣਾਂ ਮੌਂ ਆਕਰਣ-ਬਲ ਨਗਣਾ ਹੋਤਾ॥

पाठ- 3

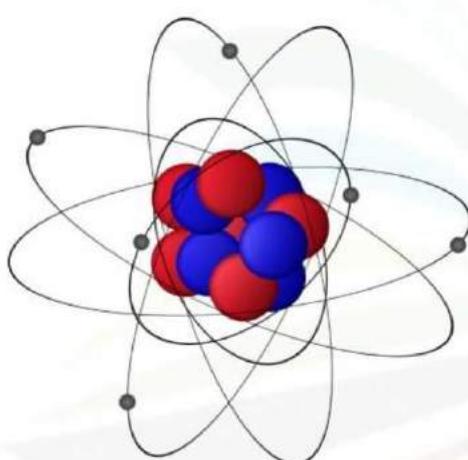
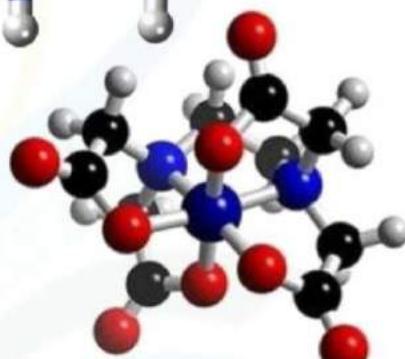
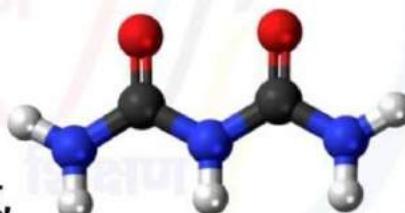
पदार्थ की संरचना एवं प्रकृति

भाग- 3- तत्व एवं यौगिक

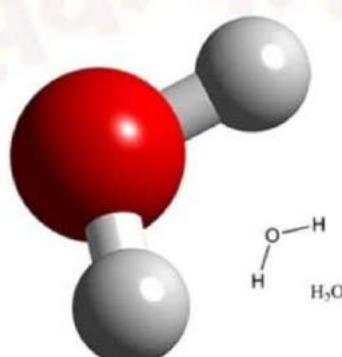
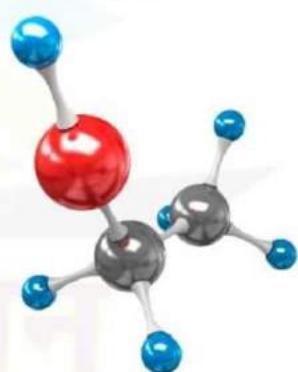
तत्व केवल एक ही प्रकार के,
परमाणुओं से मिलकर बनता।
किसी भी क्रिया द्वारा सरल पदार्थों में,
विभाजित नहीं किया जा सकता॥

तत्व में उपस्थित सभी अणु-परमाणु,
समान गुण-धर्म वाले होते।
लोहा, ताँबा, चाँदी में भी जैसे,
उसी तत्व के दो से अधिक अणु होते॥

दो या दो से अधिक तत्व मिलकर,
'यौगिक' का निर्माण करते।
इसीलिए यौगिक के गुण,
मूलतत्व से भिन्न हुआ करते॥

हाइड्रोजन के दो, ऑक्सीजन का एक अणु,
मिलकर 'जल का एक अणु' बनाता।
नए बने यौगिक के गुण,
अवयवी तत्वों के गुण से भिन्न होता॥

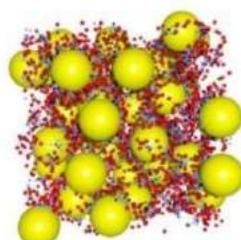

ਪਾਠ- 3

ਪਦਾਰ्थ ਕੀ ਸੰਦਰਭਨਾ ਏਵਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ

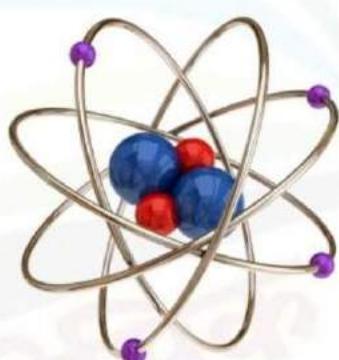
ਮਾਗ- 4- ਤਤਵ ਕਾ ਅਣੁਸੂਤ੍ਰ

ਤਤਵਾਂ ਕਾ ਸੰਕੇਤ ਤਤਵ ਕਾ ਏਕ ਪਰਮਾਣੁ,
ਨਾਮ ਕਾ ਪਹਲਾ ਅਕਥਰ ਹੋਤਾ।
ਹਾਇਡ੍ਰੋਜਨ- H, ਕਾਰਬਨ- C,
ਆਂਕਸੀਜਨ- O, ਸੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਤਾ॥

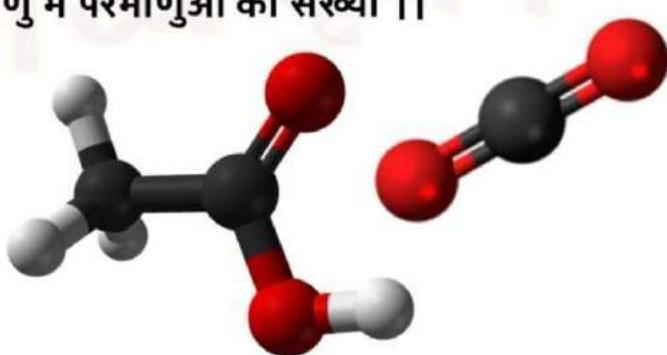
ਹਾਇਡ੍ਰੋਜਨ ਕਾ ਏਕ ਅਣੁ,
ਦੋ ਹਾਇਡ੍ਰੋਜਨ ਪਰਮਾਣੁ ਸੇ ਮਿਲਕਰ ਬਨਤਾ।
ਹਾਇਡ੍ਰੋਜਨ ਕਾ ਸੰਕੇਤ H ਹੋਤਾ,
ਜਿਸੇ H₂ ਦੀਵਾਰਾ ਦਰਸਾਯਾ ਜਾਤਾ॥

H₂ ਹਾਇਡ੍ਰੋਜਨ ਕੀ ਏਕ ਅਣੁ ਅਵਸਥਾ,
2H ਹਾਇਡ੍ਰੋਜਨ ਕੇ ਦੋ-ਪਰਮਾਣੁਆਂ ਕੀ ਵਾਕਾ ਕਰਤੇ।
ਨਾਇਟ੍ਰੋਜਨ- N₂, ਬ੍ਰੋਮੀਨ- Br₂,
ਆਯੋਡੀਨ- I₂, ਮੇਂ 2-2 ਅਣੁ ਹੋਤੇ॥

ਕਿਸੀ ਤਤਵ ਕੇ ਏਕ ਅਣੁ ਮੈਂ,
ਉਪਸਥਿਤ ਪਰਮਾਣੁ ਕੀ ਸੰਰਵਾ।
ਕਹਲਾਤੀ ਹੈ 'ਪਰਮਾਣੁਕਤਾ',
'ਅਣੁ ਮੈਂ ਪਰਮਾਣੁਆਂ ਕੀ ਸੰਰਵਾ'॥

ਯੌਗਿਕ ਕੀ ਏਕ ਅਣੁ ਮੈਂ,
ਕਿਸੀ ਤਤਵ ਕੇ ਜਿਤਨੇ ਪਰਮਾਣੁ ਹੋਤੇ।
'ਅਣੁਸੂਤ੍ਰ' ਕਹਲਾਤਾ ਹੈ ਵੋ,
ਤਤਵ ਜਿਨਸੇ ਵੋ ਯੌਗਿਕ ਬਨਤੇ॥

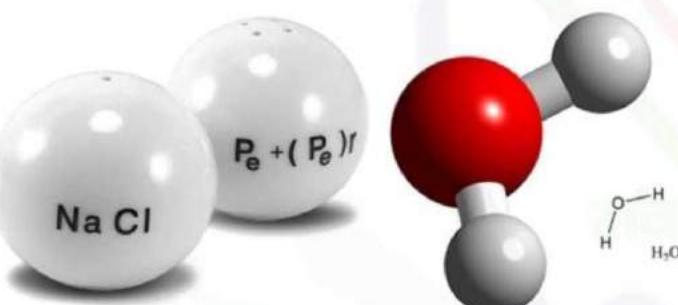

ਪਾਠ- 3

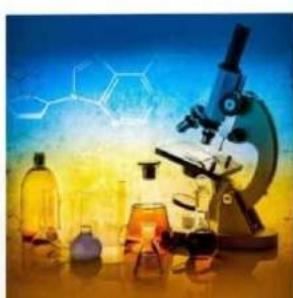
ਪਦਾਰ्थ ਕੀ ਸੰਦਰਭਨਾ ਏਵਂ ਪ੍ਰਕ੃ਤਿ

ਭਾਗ- 5- ਅਮਲ, ਕਾਰ, ਲਵਣ

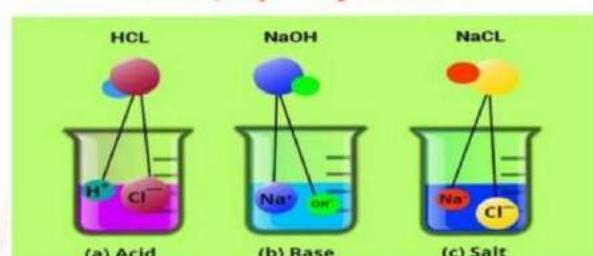
ਨੀਬੂ, ਇਮਲੀ, ਕਚ਼ਾ-ਆਮ ਯਾ ਆੱਵਲਾ,
ਕੁਛ ਪਦਾਰ्थਾਂ ਕਾ ਸ਼ਵਾਦ ਖਵਟਾ ਹੋਤਾ।
ਇਨਕੋ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਅਮਲ,
ਕੁਛ ਖਵਨਿਜ ਅਮਲਾਂ ਕੋ ਛੂਨਾ ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਹੋਤਾ॥

ਜਲ ਮੋਂ ਘੁਲਨਕੀਲ ਕਾਰ ਯਾ ਭਸਮ,
'ਏਲਕਲੀ' ਕਹਲਾਤੇ।
ਚੂਨੇ ਕਾ ਪਾਨੀ, NH4OH, ਕਾਰ ਹੈਂ,
ਸੂਚਕ ਦ੍ਰਾਰਾ 'ਅਮਲ-ਕਾਰ' ਪਹਚਾਨੇ ਜਾਤੇ॥

'ਉਦਾਸੀਨੀਕਰਣ-ਕ੍ਰਿਧਾ' ਇਸੇ ਕਹਤੇ,
ਨਵ-ਨਿਰ्मਿਤ ਪਦਾਰ्थ ਲਵਣ ਹੋਤਾ।
ਲਵਣ ਮੋਂ ਅਮਲੀਂ, ਕਾਰੀਂ-ਗੁਣ,
ਧਾਰਾ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਕਾ ਗੁਣ ਵਿਧਮਾਨ ਹੋਤਾ॥

ਤਨੁ-ਅਮਲ ਮੋਂ ਪਾਨੀ ਕੀ ਮਾਤਰਾ ਅਧਿਕ,
ਅਮਲ ਕੀ ਮਾਤਰਾ ਕਮ ਹੋਤੀ।
ਸਾਨ੍ਦ-ਅਮਲ ਮੋਂ ਅਮਲ ਅਧਿਕ,
ਪਾਨੀ ਕੀ ਮਾਤਰਾ ਅਧਿਕ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ॥

ਹਲਦੀ ਕਾ ਚੂਣ 'ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਸੂਚਕ',
ਜੋ ਕਾਰੀਂ ਵਿਲਿਅਨ ਕੋ ਲਾਲ ਕਰਤਾ।
ਅਮਲੀਂ ਵ ਕਾਰੀਂ ਵਿਲਿਅਨ ਮਿਲਕਰ,
ਏਕ-ਦੂਸਰੇ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੋ ਉਦਾਸੀਨ ਕਰਤਾ॥

पाठ- 4

भौतिक एवं रासायनिक परिवर्तन

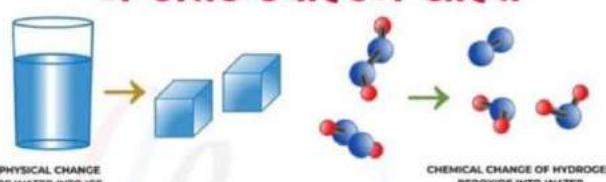
दैनिक जीवन में परिवर्तन,
दो प्रकार के देखे जाते हैं।
पानी, चीनी से शरबत, दूध से दही,
बर्फ से पानी पाए जाते हैं॥

रासायनिक परिवर्तन में नया पदार्थ बनता,
पुनः प्राप्त नहीं किया जा सकता।
जैसे- सोडियम के टुकड़े को जल में डालने पर,
वह पूरी तरह से घुल जाता॥

रासायनिक और भौतिक परिवर्तन
में अंतर उदाहरण सहित

भौतिक परिवर्तन जिसमें,
पदार्थ का रूप बदल जाता।
नया पदार्थ कोई नहीं बनता,
मूलरूप में प्राप्त किया जा सकता॥

भौतिक परिवर्तन अस्थाई,
और उत्क्रमणीय होते।
रासायनिक परिवर्तन स्थाई,
और अनुत्क्रमणीय होते॥

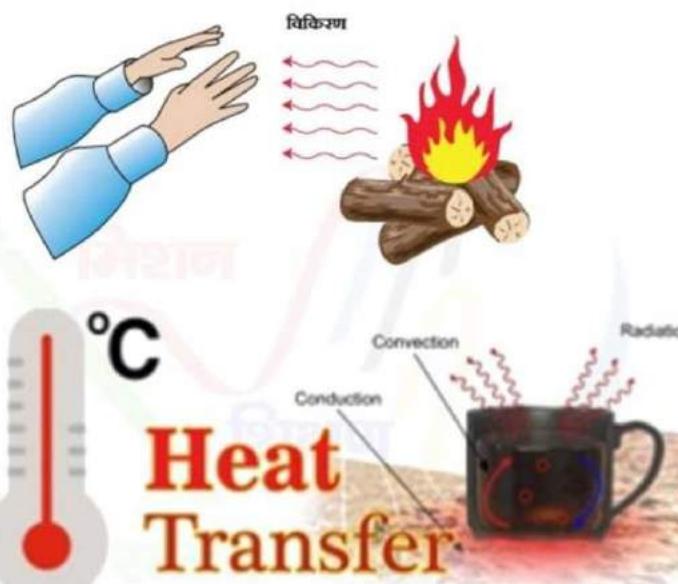

पाठ- 5

ऊष्मा एवं ताप

भाग- 1

सर्दी में ऊनी कपड़ों से,
हमको गर्मी मिलती है।
धूप में बैठते आग तापते,
चाय, गर्म अच्छी लगती है॥

वस्तु की गरमाहट, ठण्डेपन की,
माप को 'ताप' कहते।
शरीर से अधिक, ताप गर्म लगे,
कम ताप को ठण्डा महसूस करते॥

HEAT TEMPERATURE

थर्मोमीटर से ताप मापते,
जो सैल्सियस ($^{\circ}\text{C}$) और फॉर्नहाइट ($^{\circ}\text{F}$) में होता।
स्वस्थ शरीर का ताप 37°C ,
अथवा 98.6°F होता॥

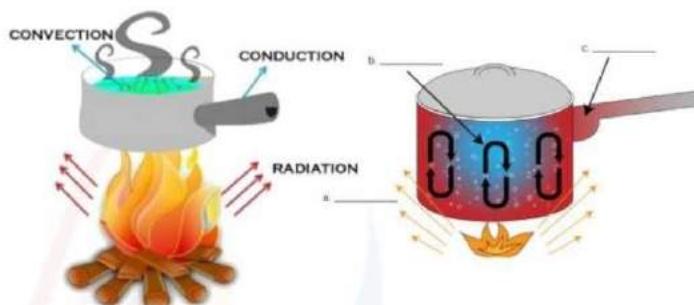
पाठ- 5 ऊष्मा एवं ताप

भाग- 2- ऊष्मा की अवधारणा

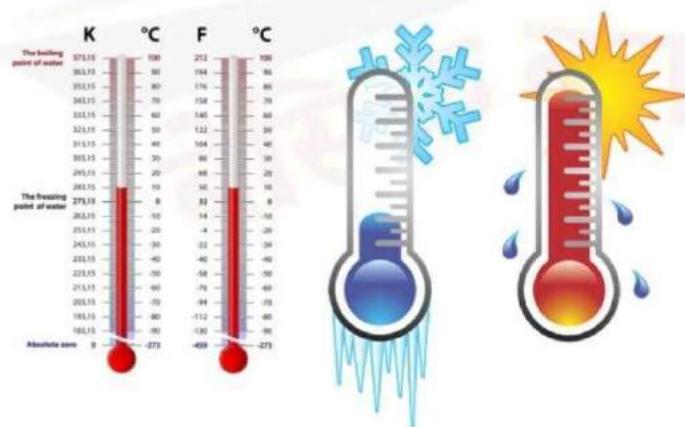
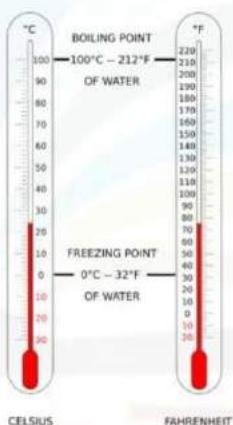
किसी वस्तु को गरम करने पर,
उसका ताप बढ़ जाता।
अवस्था परिवर्तन के समय,
वस्तु का ताप स्थिर रहता॥

ताप का SI मात्रक 'जूल' है,
गलते बर्फ का ताप 0°C होता।
लकड़ी, प्लास्टिक, ऊष्मा के कुचालक,
स्टील, लोहा, ताँबा, सुचालक होता॥

चालन, संवहन और विकिरण विधि से,
ऊष्मा पदार्थों में संचारित होती।
ठोस में चालन विधि, द्रवों में संवहन,
गैसों में बिना माध्यम विकिरण से होती॥

किसी ठोस के द्रव में बदलने की,
क्रिया को 'गलनांक' कहते।
जिस ताप पर द्रव उबलकर गैस बने,
उसे द्रव का 'क्वथनांक' कहते॥

ਪਾਠ- 6

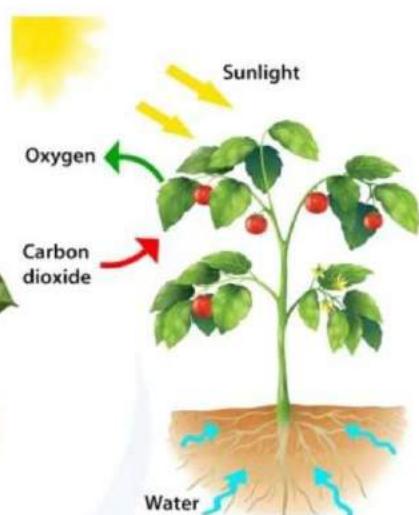
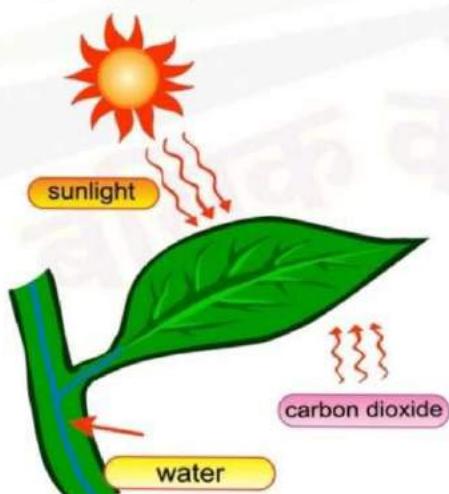
ਪੌਧਾਂ ਮੇਂ ਪੋਥਣ

ਆਗ-1- ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੌਧਾਂ

'ਪਰਪੋਥੀ ਪੌਧੇ' ਅਪਨਾ ਭੋਜਨ,
 'ਸ਼ਵਪੋਥੀ ਪੌਧੇ' ਦੇ ਲੇਤੇ ਹਨ।
 ਅਪਨਾ ਭੋਜਨ ਸਵਧਾ ਬਣਾਤੇ,
 ਵੋ 'ਸ਼ਵਪੋਥੀ ਪੌਧੇ' ਹੋਤੇ ਹਨ॥

ਅਮਰਬੇਲ, 'ਪਰਪੋਥੀ ਪੌਧਾ',
 ਕੁਕੁਰਮੁੜਾ ਹੈ 'ਮ੃ਤੋਪਜੀਵੀ'।
 ਡੋਸੇਰਾ ਤੋਂ 'ਕੀਟਮਕੀ' ਹੈ,
 ਲਾਇਕੇਨ ਹੋਤੇ ਹਨ 'ਸਹਜੀਵੀ'॥

ਹਰੇ ਪੌਧੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਸੰਭਲੇ਷ਣ' ਪ੍ਰਕਿਯਾ ਦ੍ਰਾਹਾ,
 ਅਪਨਾ ਭੋਜਨ ਸਵਧਾ ਬਣਾਤੇ।
 ਸਡੇ-ਗਲੇ ਪਦਾਰਥੀ ਦੇ ਜੋ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਤੇ,
 ਵੋ 'ਮ੃ਤੋਪਜੀਵੀ' ਪੌਧੇ ਕਹਲਾਤੇ॥

ਪੱਤਿਆਂ ਮੇਂ ਪਾਏ ਜਾਨੇ ਵਾਲੇ,
 ਹਰੇ ਵਰਣਕ ਕੋ ਕਹਤੇ ਹਨ 'ਪੰਛਹਰਿਤ'।
 ਪੱਤੀ ਸੂਰ੍ਯ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੇਂ ਭੋਜਨ ਬਣਾਤੀ,
 ਵਾਯੁਮਣਡਲ ਦੇ ਦੇਤੀ ਹਨ '਑ਕਸੀਜਨ'॥

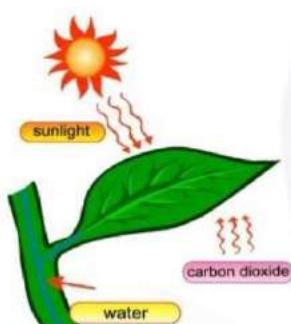

पाठ- 6

पौधों में पोषण

भाग- 2- पौधों में भोजन

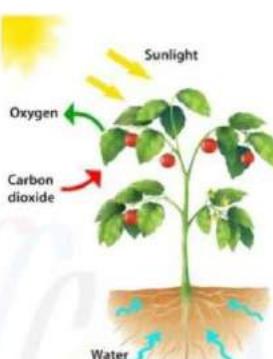
पौधों में पोषण को पढ़ते,
हरे जो पौधे होते हैं।
सूर्य के प्रकाश में स्वयं भोजन बनाते,
वो 'स्वपोषी पौधे' होते हैं॥

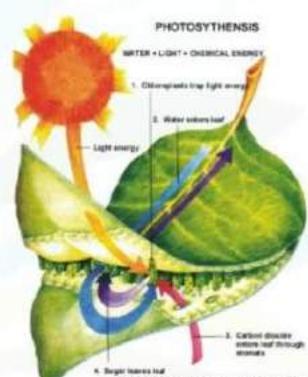
सूर्य प्रकाश, पत्तियों का पर्णहरित,
पानी संग क्रिया करते हैं।
पौधों में हो रही इस क्रिया को,
'प्रकाश-संश्लेषण' कहते हैं॥

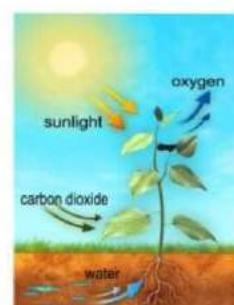
हरे पौधे हैं 'भोजन उत्पादक',
सभी जीव 'उपभोक्ता' होते।
पौधे वृद्धि कर बचे भोजन को,
जड़-तना में संचित कर लेते॥

भोजन बनाते हरे पौधे ही,
जिससे 'ऊर्जा' मिलती है।
भोजन बनाने की इस क्रिया में,
कार्बन-डाइ-ऑक्साइड जरूरी होती है॥

पत्ते बन पौधे की रसोई,
धूप में हिलते दिखते हैं।
पानी, कार्बन-डाइ-ऑक्साइड मिल,
'ग्लूकोज' निर्मित करते हैं॥

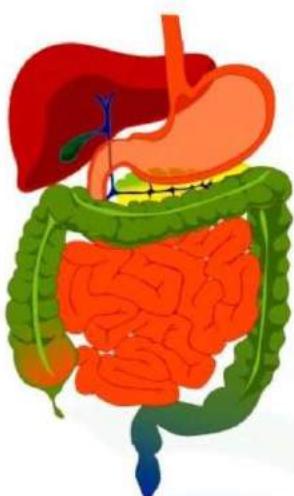

पाठ- 7

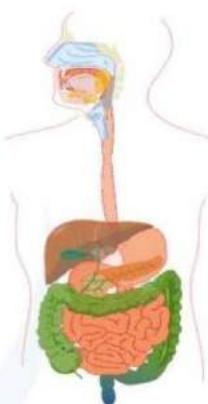
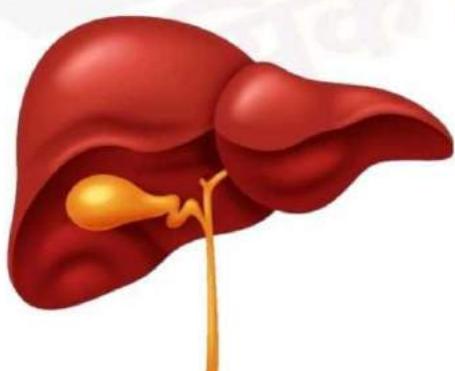
पाचन अंग

भाग- 1- जन्तुओं में पोषण

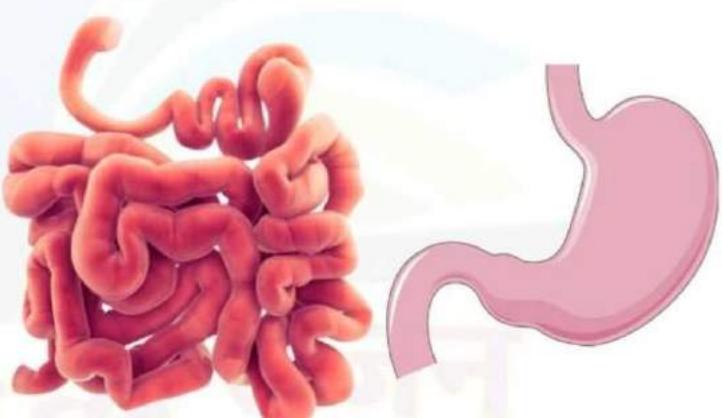
मुखगुहा से भोजन हम लेते,
लार में 'टाइलिन' मिलता।
कृन्तक-दाँत काटते भोजन,
छोटी-आँत में पाचन होता॥

मंड का पाचन मुख, छोटी-आँत में,
चार प्रकार के दाँत होते।
जठर रस और हाइड्रोक्लोरिक-एसिड,
आमाशय में सावित होते॥

मुख, मुख-गुहा, ग्रासनली, आमाशय,
छोटी-आँत, बड़ी-आँत, मलाशय।
अन्तिम गुदा द्वार, पाचन अंगों का,
व्यवस्थित क्रम से है आशय॥

आमाशय की दीवारों से,
'जठर रस' सावित होता।
पित्तरस, पित्ताशय में बनता,
छोटी-आँत के माध्यम को क्षारीय करता॥

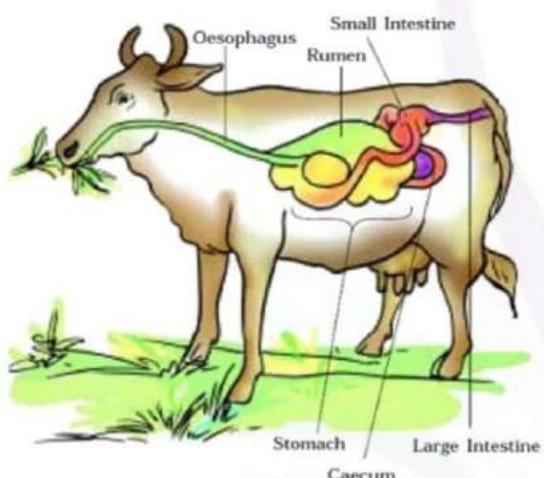

पाठ- 7

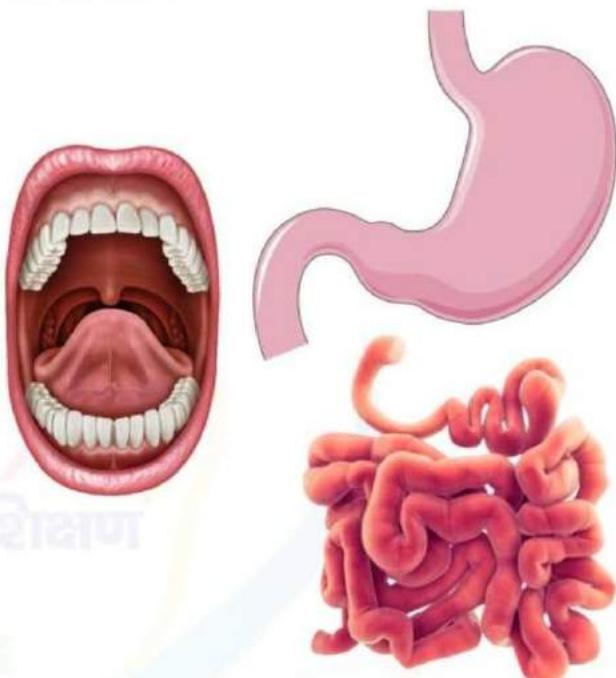
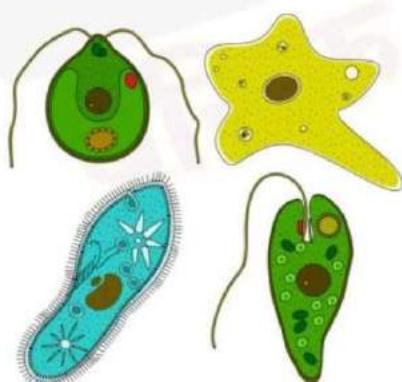
पाचन अंग

भाग- 2- पाचन तंत्र के कार्य

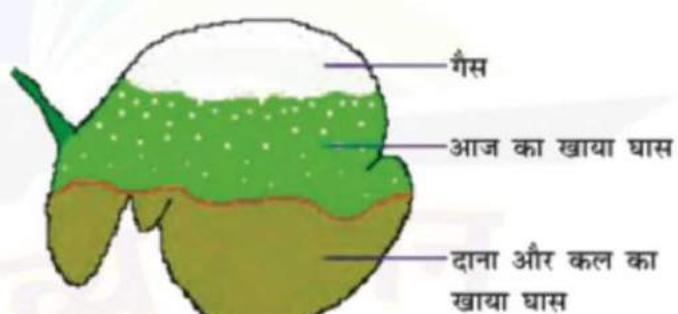
भोजन चबाते 'मुखगुहा' से,
आमाशय जीवाणु नष्ट करता।
छोटी-आँत के अन्तिम भाग में,
पचे भोजन का 'अवशोषण' होता॥

घास में सेल्यूलोज अधिक होता,
पाचन आसानी से नहीं होता।
पशुओं में 'अन्धनाल' पायी जाती,
यहीं 'सेल्यूलोज' का पाचन होता॥

शाकाहारी जन्तु गाय, भैंस,
घास-भूसा आदि जल्दी निगल लेते।
अपनी आमाशय के 'रूमेन' भाग में,
भण्डारित करके 'जुगाल' करते॥

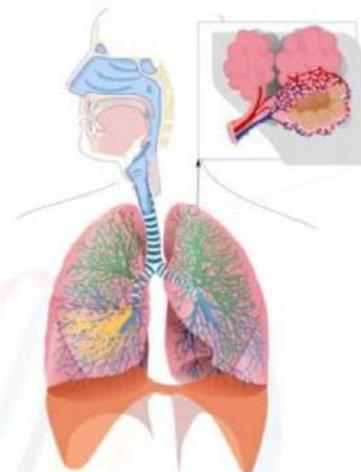
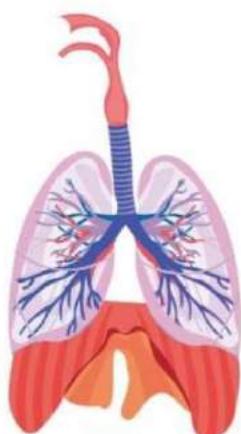
सूक्ष्म-जीव 'अमीबा' निरन्तर,
'पदाभ' विकसित कर आकृति बदलता।
अंगुली समान 'पदाभ' निकलते,
भोजन पकड़ता और गति करता॥

पाठ- 8

जीवों में श्वसन

'अन्तः श्वसन' से ली गयी ऑक्सीजन,
रक्त द्वारा जीवित कोशिकाओं में पहुँची।
उपस्थित भोज्य-पदार्थ विखण्डित करके,
ऊर्जा दी कार्बन-डाइ-ऑक्साइड बाहर निकली॥

जलीय-जीव जैसे- मछलियाँ,
गलफड़ों द्वारा 'श्वसन' करती।
कोशिका के अन्दर 'कोशिकीय-श्वसन',
बाहर 'बाह्य-श्वसन' हुआ करती॥

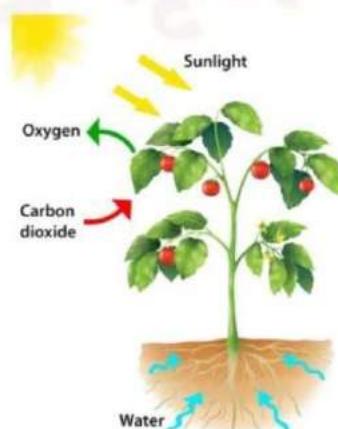

दिन में 'प्रकाश-संश्लेषण' की क्रिया से,
ऑक्सीजन, CO₂ का अनुपात सन्तुलित रहता।
प्रतिक्षण जन्तु-पौधे 'श्वसन' करते,
हरे-पौधों से ही यह सन्तुलन रहता॥

इस क्रिया को 'श्वसन' कहते,
इस रासायनिक क्रिया में ऊर्जा मुक्त होती।
ग्लूकोज के अणु, कार्बन-डाइ-ऑक्साइड व जल में,
अपघटित होते ऊर्जा अवमुक्त होती॥

जन्तुओं की भाँति पौधे भी,
सांस लेते-छोड़ते, जैविक-क्रिया करते।
श्वसन-अंग नहीं होते पौधों में,
पत्तियों के 'रन्ध' ही सहायक बनते॥

ਪਾਠ- 9

ਜਨਤੁਅਂ ਤਥਾ ਪੌਧਾਂ ਮੇਂ ਪਰਿਵਹਨ

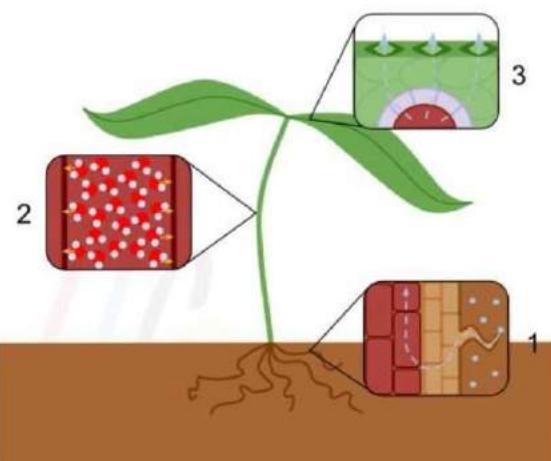
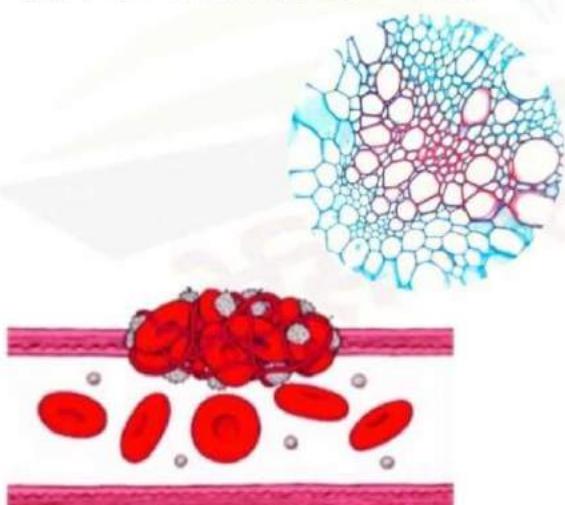
ਮਾਂ 1

ਤਰ੍ਜ- ਚੇਹਰਾ ਹੈ ਯਾ ਚਾਂਦ ਖਿਲਾ ਹੈ...

ਪੌਧਾਂ ਮੇਂ ਜਲ ਕਾ ਪਰਿਵਹਨ,
ਜਾਇਲਮ ਕੇ ਢਾਰਾ ਹੀ ਹੋਤਾ।
ਪੌਧਾਂ ਵ ਜਨਤੁਅਂ ਕੋ ਭੋਜ਼ਾ-ਪਦਾਰਥ,
ਏਕ ਅੰਗ ਸੇ ਫੁੱਲੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਨਾ ਹੋਤਾ॥

ਲਾਲ-ਰੱਤ-ਕਣਿਕਾਏਂ ਆਂਕਸੀਜਨ ਕੋ,
ਫੇਫਡਾਂ ਸੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕੀ ਕੋਣਿਕਾਓਂ ਤਕ ਮੇਜੋਂ।
ਖੇਤ-ਰੱਤ-ਕਣਿਕਾਏਂ, ਅਸਵਸਥ ਕੋਣਿਕਾਓਂ ਕਾ,
ਮਕਣ ਕਰ ਰੁਧਿਰ ਕੋ ਸਾਫ ਕਰੋਂ॥

ਰੱਤ ਕਾ ਲਾਲ ਰੰਗ 'ਹੀਮਾਗਲੋਬਿਨ ਵਰਣਕ',
ਕੀ ਉਪਸਥਿਤੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਪਾਯਾ ਜਾਤਾ।
ਰੁਧਿਰ ਪਚੇ ਹੁਏ ਭੋਜ਼ਾ-ਪਦਾਰਥਾਂ ਕੋ,
ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਅਨ੍ਯ ਭਾਗਾਂ ਮੇਂ ਪਹੁੰਚਾਤਾ॥

ਰੁਧਿਰ ਕੀ 'ਪਲੇਟਲੇਟਸ' ਚੋਟ ਲਗਨੇ ਪਰ,
'ਰੁਧਿਰ ਕਾ ਥਕਕਾ' ਬਨਾ ਦੇਤੀ।
ਸ਼ਰੀਰ ਸੇ ਲਗਾਤਾਰ ਬਹਨੇ ਵਾਲੇ ਰੁਧਿਰ ਕੇ,
ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੋ ਵਹੀਂ ਪਰ ਰੋਕ ਦੇਤੀ॥

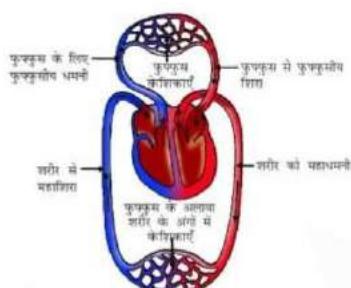

पाठ- 9

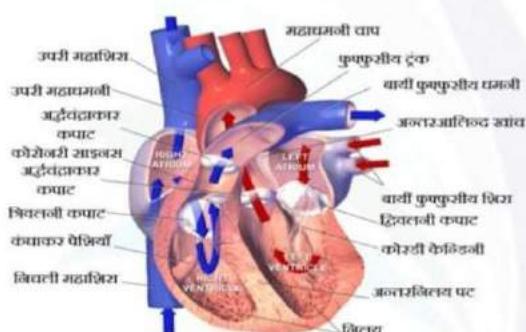
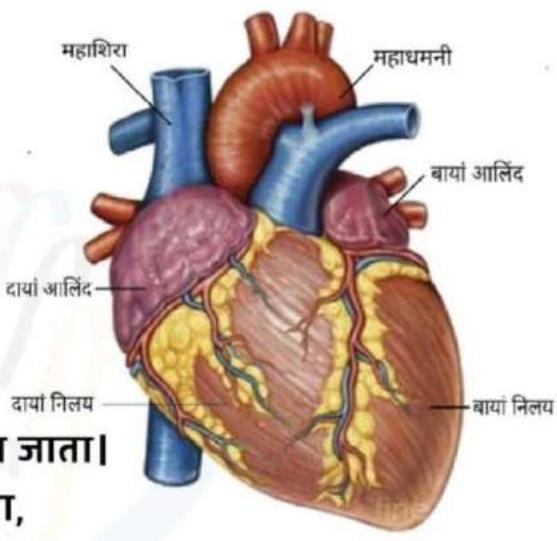
जन्तुओं एवं पौधों में परिवहन

भाग- 2- हृदय के कार्य

मानव हृदय के चार भाग होते,
दायाँ आलिन्द, निलय, बाँया अलिन्द, निलय।
संकुचन, शिथिलन और स्पन्दन,
एक मिनट में 72 बार करता मानव हृदय॥

शरीर के भागों से अशुद्ध-रक्त,
शिराओं द्वारा दाँए-अलिन्द में लाया जाता।
दाँए-अलिन्द से दाँए-निलय पहुँचता,
'फुफ्फुस धमनी' द्वारा फेफड़ों में भेजा जाता॥

फेफड़ों में कार्बन-डाइ-ऑक्साइड और,
ऑक्सीजन का आदान-प्रदान हो जाता।
ऑक्सीजन युक्त रक्त, फुफ्फुस-शिरा द्वारा,
हृदय के बाँए-अलिन्द में लाया जाता॥

बाँए-अलिन्द से बाँए निलय में,
ऑक्सीजन युक्त शुद्ध-रक्त पहुँचता।
धमनियों द्वारा शुद्ध रक्त शरीर के,
विभिन्न भागों तक पहुँचता॥

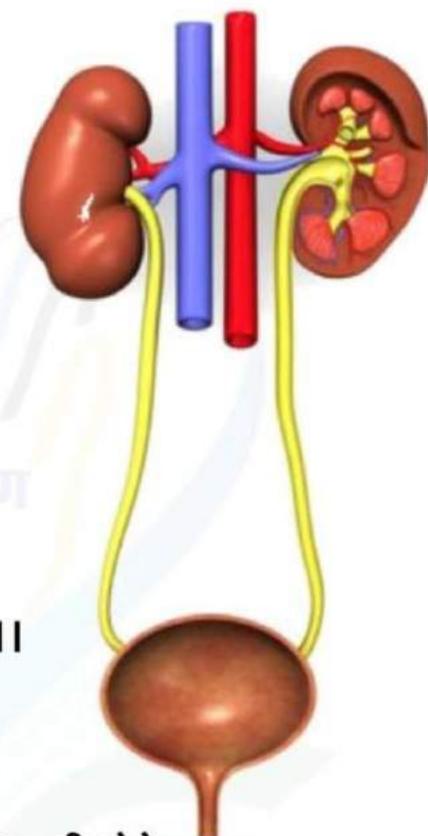

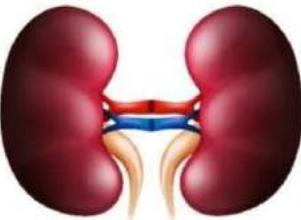
ਪਾਠ- 10

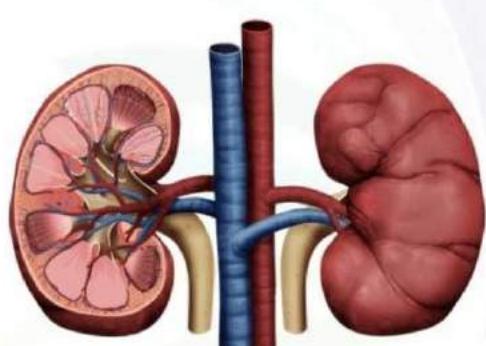
ਜੀਵਾਂ ਮੈਂ ਉਤਸਰ੍ਜਨ

ਮਾਂ 1- ਉਤਸਰ੍ਜੀ ਅੰਗ

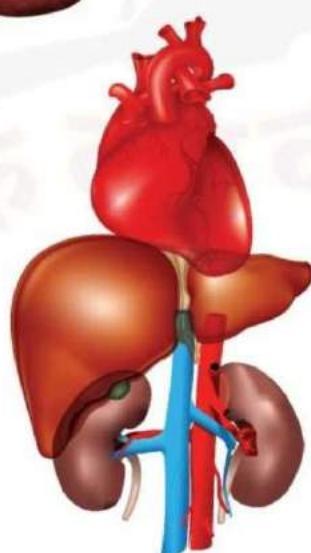
ਜੀਵਾਂ ਮੈਂ ਅਪਥਿਏ ਪਦਾਰ्थੀ ਕੋ,
ਬਾਹਰ ਨਿਕਾਲਨੇ ਵਾਲੇ ਯੇ ਅੰਗ।
ਮਨੁ਷ਾ ਮੈਂ ਵ੍ਰਕਕ, ਕੇਂਚੁਏ ਮੈਂ ਉਤਸਰ੍ਜਿਕਾਏਂ,
ਕਹਲਾਤੇ 'ਉਤਸਰ੍ਜੀ ਅੰਗ'॥

 ਉਤਸਰ੍ਜਨ ਮੈਂ ਅਨਾਵਥਕ ਪਦਾਰਥ,
ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਾਲੇ ਜਾਤੇ।
ਸੇਮ ਕੇ ਬੀਜ ਸਮਾਨ 'ਦੋ-ਵ੍ਰਕਕ',
ਰੀਫ਼ ਕੀ ਹੜ੍ਹੀ ਕੇ ਦੋਨੋਂ ਤਰਫ ਪਾਏ ਜਾਤੇ॥

ਵ੍ਰਕਕ, ਰੱਤ ਕੀ ਛਨੀ ਹੋਤੇ,
ਇਨਮੇਂ ਧਮਨਿਧੀਆਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਰੱਤ ਆਤਾ।
ਉਪਯੋਗੀ ਪਦਾਰਥ ਅਵਸ਼ੋ਷ਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ,
ਛਨਾ ਸ਼ਿਰਾਓਂ ਦ੍ਰਾਰਾ ਬਾਹਰ ਆਤਾ॥

ਗਲੂਕੋਜ, ਲਵਣ, ਵਿਟਾਮਿਨਸ,
ਅਮੀਨੋ-ਅਮਲ ਅਵਸ਼ੋ਷ਿਤ ਕਰ ਲਿਏ ਜਾਤੇ।
ਜਲ ਮੈਂ ਘੁਲੀ ਧੂਰਿਆ ਔਰ ਅਪਥਿਏ,
ਸ਼ਰੀਰ ਸੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਾਲ ਦਿਏ ਜਾਤੇ॥

पाठ- 10

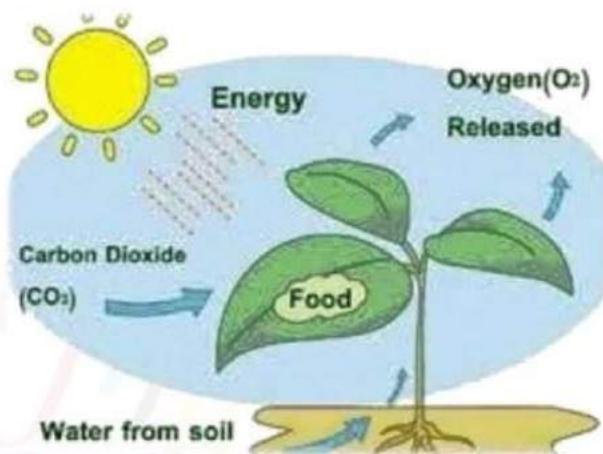
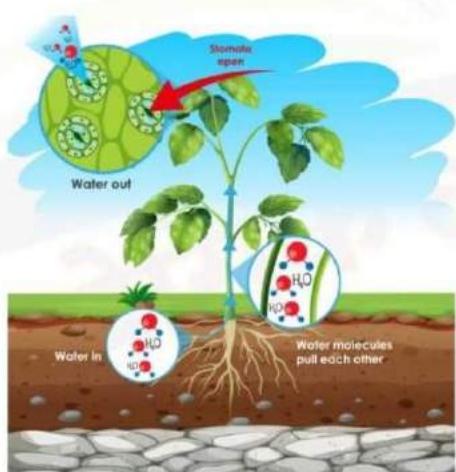
जीवों में उत्सर्जन

भाग- 2- पौधों में उत्सर्जन

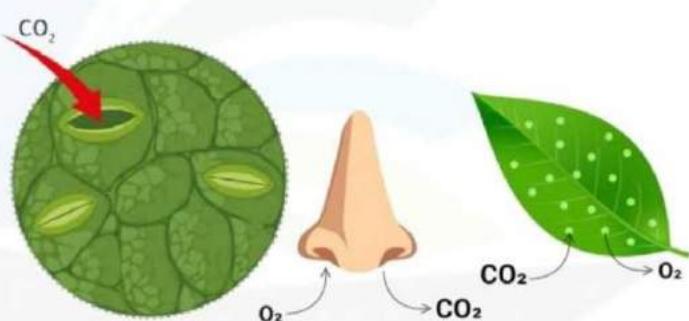
पौधों में जन्तुओं की भाँति,
श्वसन, पोषण, उत्सर्जन क्रियाएँ होती।
हानिकारक, अनावश्यक पदार्थ,
बाहर निकालने की विभिन्न विधियाँ होती॥

कथा की छाल से 'टेनिन',
चीड़ के तने से तारपीन तेल मिलता।
मनुष्य के लिए होते यह लाभदायक,
पत्तियों में 'विन्दुश्राव' भी दिखता॥

उत्सर्जी-अंग नहीं कोई होता,
पत्ती, छाल में 'वर्ज्य पदार्थ' होते।
नीम, बबूल, हींग के पौधों से,
गोंद या रेजिन्स निकलते॥

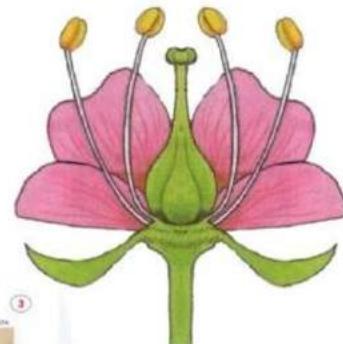
प्रातःकाल शाकीय पौधों की,
पत्तियों पर जल की बूँदें दिखती।
टमाटर, अरबी, नैस्ट्रेशियम, मकोय में,
उत्सर्जन बूँदों के रूप में दिखती॥

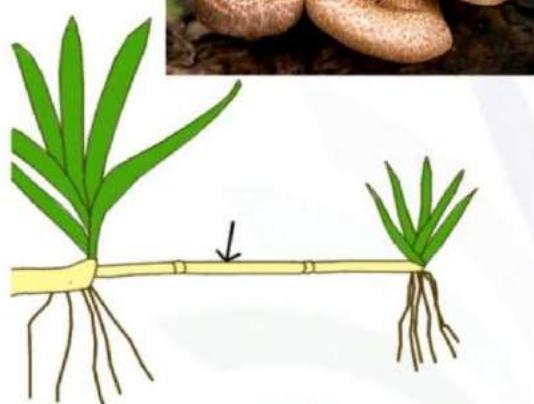
ਪਾਠ - 11

ਪੌਧਾਂ ਮੌਜਨਨ

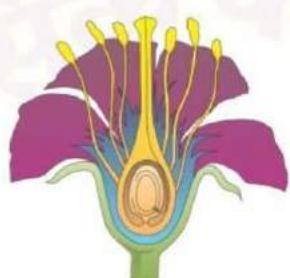
ਨਰ-ਮਾਦਾ ਯੁਗਮਕ ਕੇ ਯੁਗਮਨ ਕਾ ਪ੍ਰਕਤਮ,
'ਨਿ਷ੇਚਨ' ਕਹਲਾਤਾ ਹੈ।
ਪੌਧਾਂ ਮੌਜਨਨ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਾ ਜਨਨ,
ਲੈਂਗਿਕ ਅਤੇ ਅਲੈਂਗਿਕ ਪਾਧਾ ਜਾਤਾ ਹੈ॥

ਅਲੈਂਗਿਕ-ਜਨਨ ਹੋਤਾ ਮੁਕੁਲਨ, ਖਣਡਨ,
ਬੀਜਾਣੁ-ਨਿਮਾਣ, ਵਰ्धੀ-ਪ੍ਰਯਨਨ।
ਧੀਸਟ, ਸ਼ਾਫ਼ਰੋਗਾਇਰਾ, ਫਫੂਦ, ਗਨਨਾ ਮੌਜਨਨ
ਹੋਤਾ ਕ੍ਰਮਸ਼: ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਯਨਨ॥

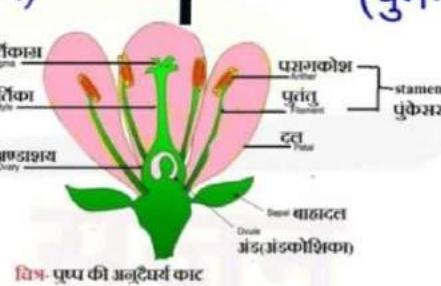

ਪੌਧੇ ਕੇ ਜਨਨ-ਅਂਗ ਹੋਤੇ ਫੂਲ ਮੌਜਨਨ
ਸਭੀ ਭਾਗ ਪੁਣਿਆਸਨ ਮੌਜਨਨ ਪਾਧਾ ਜਾਤੇ।
ਜਿਨ ਫੂਲਾਂ ਮੌਜਨਨ ਨਰ ਯਾ ਮਾਦਾ ਅਂਗ ਹੋਤੇ,
ਵੋ 'ਏਕਲਿੰਗੀ-ਪੁਣਿਆਸਨ' ਕਹੇ ਜਾਤੇ॥

ਮਾਦਾ ਜਨਨਾਂਗ (ਜਾਧਾਂਗ)

ਅਣਡਪ

ਨਰ ਜਨਨਾਂਗ (ਪੁਮਾਂਗ)

ਲੈਂਗਿਕ-ਜਨਨ ਮੌਜਨਨ ਨਰ ਵ ਮਾਦਾ,
ਜਨਕਾਂ ਕੀ ਭੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਹੋਤੀ।
ਕੁਛ ਬੀਜ ਬੋਧੇ ਜਾਤੇ ਕੁਛ ਮੌਜਨਨ ਵਾਧੂ, ਜਲ,
ਜਨ੍ਤੁਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹੋਤੀ॥

ਪਾਠ- 12

ਲਾਭਦਾਯਕ ਏਵਾਂ ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਪੌਧੇ ਤਥਾ ਜਨ੍ਮ

ਮਾਂ- 1- ਲਾਭਦਾਯਕ ਪੌਧੇ ਵ ਜਨ੍ਮ

ਸਾਇਟਸ-ਫਲਾਂ ਮੈਂ 'ਵਿਟਾਮਿਨ-ਸੀ',
ਦਾਲਾਂ ਮੈਂ 'ਪ੍ਰੋਟੀਨ' ਪਾਯਾ ਜਾਤਾ।
ਹਰੀ-ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਮੈਂ ਵਿਟਾਮਿਨ, ਖਵਨਿਜ-ਲਵਣ,
ਮਧੂ-ਮਕਿੱਖਿਆਂ ਸੇ ਸ਼ਹਦ, ਮੋਮ ਮਿਲਤਾ॥

ਰਖਾਨੇ ਮੈਂ ਹਲਦੀ 'ਰਖੂਨ-ਸ਼ੁਦ਼ੀ' ਕਰਤੀ,
ਖਾਂਸੀ-ਚੋਟ ਠੀਕ ਕਰ ਰਖੇ ਨਿਰੋਗੀ।
ਨੀਮ, ਜਾਮੁਨ, ਔ਷ਧੀਅ-ਗੁਣ ਰਖਤੇ,
ਸ਼ਹਤੂਤ, ਰੇਸ਼ਮ-ਕੀਟ ਪਾਲਨ ਮੈਂ ਉਪਯੋਗੀ॥

ਦੈਨਿਕ-ਜੀਵਨ ਮੈਂ ਉਪਯੋਗੀ ਪੌਧਾਂ ਕੇ ਜੜ, ਤਨਾ,
ਛਾਲ, ਪੜੀ, ਔਰ ਸ਼ਵਾਦਿਏ ਫਲ-ਫੂਲ।
ਕਈ ਬੀਜ ਭੀ ਅਧਿਕ ਊਰਾ ਹਮੈਂ ਦੇਤੇ,
ਇਨਕੇ ਰੰਗ, ਸ਼ਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹਮ ਸਕਤੇ ਭੂਲ॥

ਗਾਯ-ਮੈਂਸ, ਮੇਡ-ਬਕਰੀ, ਮਛਲੀ ਉਪਯੋਗੀ,
ਕੁੱਤਾ ਘਰ ਕੀ ਚੌਕੀਦਾਰੀ ਕਰਤਾ।
ਲਾਰਖ-ਕੀਟ, ਰੇਸ਼ਮ-ਕੀਟ, ਮੁੱਗੀ ਭੀ ਕਾਮ ਆਤੀ,
ਘੋੜਾ, ਊੱਟ ਸ਼ਵਾਰੀ ਲੇਕਰ ਚਲਤਾ॥

ਪਾਠ- 12

ਲਾਭਦਾਇਕ ਔਰ ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਪੌਥੇ ਤੇ ਜਨਜੁ

ਮਾਂ- 2- ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਪੌਥੇ ਔਰ ਜਨਜੁ

ਹਾਨਿਕਾਰਕ ਪੌਥੇ ਸ਼ਰੀਰ ਕੋ,
ਛੂ, ਜਾਨੇ ਪਰ 'ਖੁਜਲੀ ਵ ਏਲਜ਼ੀ' ਕਰਤੇ।
ਗਾਜਰ-ਘਾਸ, ਕੋਂਚ ਔਰ ਕਟੇਰੀ,
ਜਹਰੀਲੇ ਔਰ ਨਸੀਲੇ ਮੀ ਹੋਤੇ॥

ਮਲੇਰਿਆ, ਡੇਂਗੂ ਫੈਲਾਤੇ ਮਚ਼ਾਰ,
ਕਈ-ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਹੋਤੇ।
ਕੁੱਤਾ, ਬਨਦਰ, ਸਾਂਪ ਔਰ ਬਿਚ੍ਛੂ,
ਕਾਟ ਲੇਵੇਂ ਤੋ ਵਿਖੈਲੇ ਹੋਤੇ॥

ਟਿੜਾ ਫਸਲਾਂ ਕੋ ਨਾਣ ਕਰੋਂ,
ਚੂਹਾ ਅਨਾਜਾਂ ਕੋ ਖਾਤੇ।
ਧਤਲ ਕਰੋਂ ਕਿਸਾਨ ਬਹੁਤ,
ਤਬ ਅਨਾਜ, ਫਸਲ ਬਚਾ ਪਾਤੇ॥

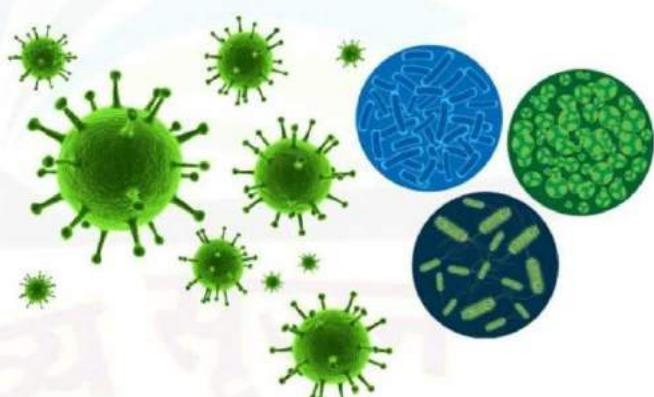
ਪਾਠ- 13

ਮੋਜਨ, ਸ਼ਵਾਈਅਤ ਅਤੇ ਰੋਗ

ਪਰਿਰਕਿਣ ਦੀਆਂ ਮੋਜਨ ਪਦਾਰਥ ਕੋ,
ਲਮਭੇ ਸਮਧ ਤਕ ਤਾਜਾ, ਸੁਰਕਿਤ ਰਖਵੇਂ।
ਪਾਪੜ, ਚਿਪ੍ਸ, ਸਿਵਈਂਹਾਂ ਸੁਰਖਾਕਰ,
ਪਾਨੀ, ਦੂਧ ਤਬਾਲਕਰ ਰਖਵੇਂ॥

ਕਵਕ ਸੇ ਫਲ-ਸਾੜੀ, ਜੀਵਾਣੁ ਸੇ ਹੈਜਾ-ਪੇਚਿਸ,
ਧੀਸਟ, ਕਾਰਬੋਹਾਇਡ੍ਰੇਟਸ ਪਦਾਰਥੀਂ ਕੋ ਰਖਵਾਂ ਕਰਤਾ।
ਅਤਿ ਤੀਵਰ-ਜ਼ਵਰ, ਆਂਖਾਂ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਤੀ,
ਪਿਸ਼੍ਸੁਆਂ ਔਰ ਚੂਹੋਂ ਸੇ ਪਲੈਂਗ ਫੈਲਤਾ॥

ਤਪੇਦਿਕ, ਹੈਜਾ ਸੂਕਖਮ-ਜੀਵਾਂ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ,
ਸ਼ਚਾਰੀ-ਰੋਗ ਏਕ ਸਥਾਨ ਸੇ ਦੂਸਰੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚਤਾ।
ਅਸ਼ਚਾਰੀ-ਰੋਗ, ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਕਮੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਹੋਤਾ,
ਏਕ ਵਿਕਿ ਸੇ ਦੂਸਰੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਫੈਲਤਾ॥

पाठ- 14

ध्वनि

कोई वस्तु वायु में कम्पन करती,
वायुकण भी कम्पन करने लगते।
कोयल की कूक, पपीहा की टेर,
नियमित कम्पन 'सुस्वर' लगते॥

लाउडस्पीकर, पटाखों से उत्पन्न ध्वनि,
अनियमित कम्पन नहीं सुहाते।
वाहन, कारखाने, तीव्र-विस्फोट की ध्वनि,
'ध्वनि-प्रदूषण' को बढ़ाते॥

भारी, तीरवी ध्वनि में अन्तर,
उच्च, निम्न 'तारत्व' द्वारा करते।
ध्वनि की चाल ठोस में अधिक,
आवृत्ति के मात्रक को 'हट्झ' कहते॥

पहाड़ी के पास चिल्लाने पर,
दोबारा सुनी ध्वनि को 'प्रतिध्वनि' कहते।
ध्वनि-संचरण के लिए माध्यम आवश्यक,
एक कम्पन में लगे समय को 'आवर्त काल' कहते॥

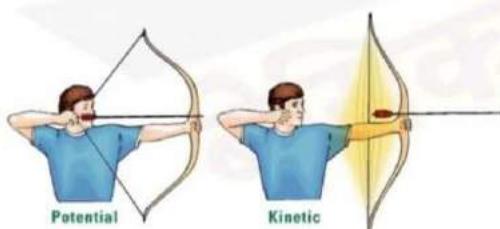
पाठ- 15

ऊर्जा

किसी वस्तु में गति तथा स्थिति के कारण,
उत्पन्न ऊर्जा होती 'यान्त्रिक ऊर्जा'।
सोलर-सेल में 'प्रकाश एवं विद्युत ऊर्जा',
माइक्रोफोन में 'ध्वनि एवं विद्युत ऊर्जा'॥

कार्य करने की क्षमता को 'ऊर्जा' कहते,
गतिशील वस्तुओं में 'गतिज ऊर्जा'।
सूर्य, ऊर्जा का प्राथमिक श्रोत होता,
चोटी पर बैठी चिड़िया में 'स्थितिज ऊर्जा'॥

माचिस से मोमबत्ती को जला देने पर,
रासायनिक ऊर्जा, प्रकाश व ऊष्मीय ऊर्जा में बदलती।
तनी हुई कमान से तीर छोड़ने पर,
कमान की 'स्थितिज-ऊर्जा', 'गतिज-ऊर्जा' में बदलती॥

ਪਾਠ - 16

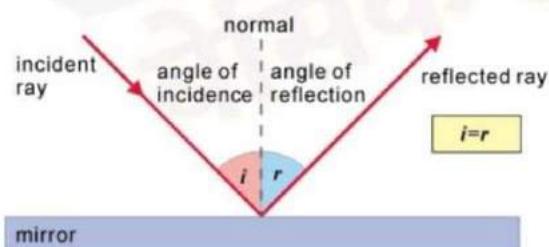
ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਸਮਤਲ ਦਰਪਣ ਤੋ ਸੀਧਾ ਹੋਤਾ,
ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਭੀ ਆਭਾਸੀ ਏਂਵਾਂ ਸੀਧਾ ਹੋਤਾ।
ਉਤਲ ਦਰਪਣ, ਕੀ ਏਕ ਸਤਹ ਹੋਤੀ ਤੁਮਰੀ,
ਆਭਾਸੀ ਏਂਵਾਂ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਹੋਤਾ॥

ਅੰਦਰ ਕੀ ਓਰ ਦਬਾ ਹੁਆ ਹੋਤਾ ਅਵਤਲ ਦਰਪਣ,
ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਵਾਸਤਵਿਕ ਏਂਵਾਂ ਆਭਾਸੀ ਹੋਤੇ।
ਦੂਸਰੀ ਸਤਹ ਪਰ ਪੱਲਿਸ਼ ਹੋਤੀ,
'ਪਰਾਵਰਤਨ ਕੇ ਨਿਯਮ' ਸਭੀ ਪਰ ਲਾਗੂ ਹੋਤੇ॥

ਸਭੀ ਦਰਪਣਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰ਷ਟ ਮਾਗ ਪਰ,
ਚਾਁਦੀ ਕੀ ਪੱਲਿਸ਼ ਪਾਯੀ ਜਾਤੀ ਹੈ।
ਖੁਰਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਏ ਇਸਲਿਏ,
ਲਾਲ ਰੰਗ ਕੀ ਕੋਟਿੰਗ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ॥

Concave mirror

Dentist mirror

Convex mirror

ਆਪਤਿਤ, ਪਰਾਵਰਤਿਤ ਕਿਰਣ ਤਥਾ ਅਮਿਲਮੰਬ,
ਏਕ ਹੀ ਤਲ ਮੋਂ ਏਕ ਬਿੰਦੂ ਪਰ ਮਿਲਤੇ।
ਆਪਤਨ ਕੋਣ, ਪਰਾਵਰਤਨ ਕੋਣ ਕੇ ਮਾਨ,
ਇਸਲਿਏ ਆਪਸ ਮੋਂ ਬਰਾਬਰ ਹੋਤੇ॥

पाठ- 17

बल एवं यन्त्र

भाग- 1- बल

तर्ज- साजन मेरा उस पार है, मिलने को.....

सेब का पेड़ से नीचे गिरना,
गुरुत्वाकर्षण बल के कारण है।
वस्तु को हाथ से उठाने पर,
माँसपेशियों में हो स्विचाव है॥..

'सम्पर्क' और 'असम्पर्क बल',
बल दो प्रकार के पाए जाते।
माँसपेशियों में स्विचाव द्वारा,
वस्तु पर बल लगा पाते।
भरी बाल्टी उठाना 'पेशीय बल',
हथौड़े से पीटने में स्विंचाव है।
लोगों का चलना, उठना, बैठना,
'घर्षण बल' के ही कारण है॥...

सेब का पेड़.....

चुम्बक, लोहे को अपनी ओर खींचे,
चुम्बक द्वारा कीलों पर लगे बल।
'चुम्बकीय बल' कहलाता है,
जो चुम्बक द्वारा लगाया जाता है।
'घर्षण बल' के कारण हम फिसलते,
चिकने फशों पर कई बार है।
माचिस की तीली सतह पर रगड़ें तो,
घर्षण से जल जाती आग है॥.....

सेब का पेड़.....

ਪਾਠ- 17

ਬਲ ਏਵੇਂ ਯਨ੍ਤਰ

ਮਾਗ- 2- ਯਨ੍ਤਰ

ਤਰਜ- ਸਾਜਨ ਮੇਰਾ ਤਸ ਪਾਰ ਹੈ.....

ਐਸੇ ਸਾਧਨ ਜੋ ਕਾਮ ਕੋ ਸੁਵਿਧਾ ਸੇ,
ਸਰਲਤਾ ਸੇ ਕਰਤੇ ਹਰ ਬਾਰ ਹਨ।
'ਸਰਲ ਮਰੀਨੇਂ' ਕਹਤੇ ਇਨਕੋ,
ਇਨਕੇ ਭੀ ਪਾਂਚ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।।

ਏਕ ਸੀਧੀ ਯਾ ਟੇਢੀ ਮਜਬੂਤ ਛੱਡ,
ਬਿਨ੍ਦੁ ਕੇ ਚਾਰੋਂ ਓਰ ਘੂਮੇ 'ਤਜ਼ੋਲਕ'।
ਜਿਸਮੇਂ ਬਲ, ਭਾਰ ਕੇ ਬੀਚ ਆਲਮ਼ਬ,
ਕੌਂਚੀ 'ਪ੍ਰਥਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਾ ਤਜ਼ੋਲਕ'।
ਕਾਟੇ ਵਸਤੂ ਕੋ ਤੇਜ ਧਾਰ ਹੈ,
ਬਲ ਕੀ ਦਿਸਾ ਮੌਂ ਕਰਤੀ ਬਾਰ ਹੈ।।....

ਸਰੌਂਤਾ 'ਦ੍ਰਿਤੀਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤਜ਼ੋਲਕ',
ਆਲਮ਼ਬ, ਆਧਾਸ ਕੇ ਬੀਚ ਭਾਰ ਹੈ।
झਾੜ੍ਹੂ 'ਤ੃ਤੀਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਾ ਤਜ਼ੋਲਕ',
ਭਾਰ ਔਰ ਆਲਮ਼ਬ ਕੇ ਬੀਚ ਆਧਾਸ ਹੈ।
ਬਲ ਕੇ ਅਨੁਰੂਪ ਕਰਤੇ ਕਾਰ੍ਯ ਹਨ,
ਸਹਾਯਕ 'ਤਜ਼ੋਲਕ' ਕੇ ਸਮੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।।....

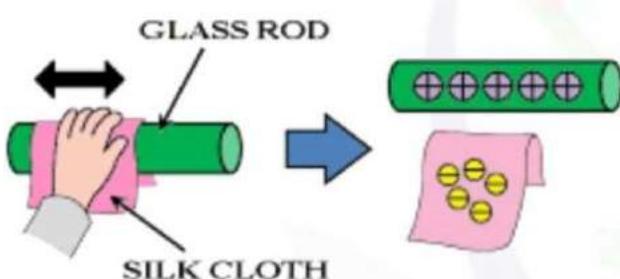

पाठ- 18

स्थिर विद्युत

भाग- 1

लकड़ी के टुकड़े को धर्षण द्वारा,
आवेशित नहीं किया जा सकता।
आवेश दो प्रकार के होते हैं,
इन्हें 'धन, क्रण-आवेश' कहा जा सकता॥

आवेशों के प्रवाह की दर को,
हम 'विद्युत-धारा' कहते।
भवनों को आकाशीय बिजली से बचाने को,
'तड़ित-चालक' का उपयोग करते॥

समान आवेशों के बीच में,
'प्रतिकर्षण-बल' पाया जाता।
काँच की छड़ को रेशम से रगड़ने पर,
'धनात्मक आवेश' उत्पन्न हो जाता॥

कंधे को सूखे बालों पर रगड़ने पर,
वह कागज के टुकड़ों को आकर्षित करता।
विपरीत प्रकार के विद्युत आवेशों में,
परस्पर 'आकर्षण' होता॥

ਪਾਠ- 18

ਦਿਵਿ ਵਿਦ੍ਯੁਤ

ਮਾਂ- 2

ਵੇ ਪਦਾਰਥ ਜਿਨਮੇਂ ਵਿਦ੍ਯੁਤ ਆਵੇਸ਼,
ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ।
ਪਲਾਸਟਿਕ, ਰਕਬ, ਥਰਮਾਕਿਲ, ਲਕਡੀ,
ਵਿਦ੍ਯੁਤ-ਰੋਧੀ ਹੋਤਾ॥

ਆਵੇਸ਼ ਕਾ ਮਾਤਰਕ 'ਕੂਲਾਮ' ਤਥਾ,
'ਵਿਦ੍ਯੁਤਧਾਰਾ' ਕਾ ਮਾਤਰਕ 'ਏਮੀਯਰ' ਹੈ।
ਆਕਾਸ਼ੀਅ ਵਿਦ੍ਯੁਤ, ਜੀਵ-ਜਨਨ੍ਹ,
ਪੇਡੋਂ, ਭਵਨਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਘਾਤਕ ਹੈ॥

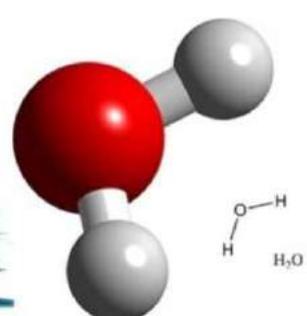
ਤਾਂਬਾ, ਲੋਹਾ, ਧਾਤੁ, ਵਿਦ੍ਯੁਤ ਚਾਲਕ,
ਤੁਰਨਤ ਹੀ ਆਵੇਸ਼ਿਤ ਹੋਤੀ।
ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਮੌਂ ਉਪਯੋਗੀ ਵਿਦ੍ਯੁਤ,
ਉਧੋਗਾਂ ਮੌਂ ਭੀ ਸਹਾਯਕ ਹੋਤੀ॥

ਪਾਠ- 19

ਜਲ

ਜਲ ਦੈਨਿਕ ਜੀਵਨ ਮੋਹਰੀ,
ਪੇਡ-ਪੌਧਾਂ, ਜਨ੍ਤੂਆਂ ਕੋ ਜੀਵਨ ਦੇਤਾ।
ਜਲ ਮੋਹਰੀ ਹਾਇਡ੍ਰੋਜਨ ਦੇ ਦੋ ਪਰਮਾਣੁ,
਑ਕਸੀਜਨ ਦੇ ਏਕ ਪਰਮਾਣੁ ਹੋਤਾ॥

ਕੈਲਿਖਿਯਮ, ਮੈਗਨੀਸਿਅਮ ਦੇ ਬਾਈ ਕਾਰਬਨੈਟ,
ਘੁਲੇ ਹੋਨੇ ਦੇ ਕਾਰਣ 'ਜਲ ਮੋਹਰੀ' ਹੋਤੀ।
ਧਾਰਨਸੋਡਾ, ਆਂਸਵਨ ਵਿਧਿ ਵੇਂਹੇ ਪਰਮਾਣੁਟਿਡ ਵਿਧਿ ਦੀਆਂ,
'ਜਲ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ' ਦੂਰ ਹੋਤੀ॥

ਨਦੀਆਂ ਪਰ ਬੱਧ ਬਨਾਕਰ 'ਜਲ-ਸੰਰਕਾਣ' ਕਰਤੇ,
ਵਿਦ੍ਯੁਤ-ਉਪਾਦਨ, ਕ੃਷ਿ-ਕਾਰ੍ਯ ਮੋਹਰੀ ਆਤਾ।
ਸ਼ਹਰਾਂ ਦੀ ਅਪਸ਼ਿ਷ਟ ਨਦੀ, ਤਾਲਾਬ ਮੋਹਰੀ ਜਾਕਰ,
ਜਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਦੂ਷ਿਤ ਕਰਤਾ॥

ਅਪਸ਼ਿ਷ਟ-ਜਲ ਦੀ ਸ਼ੋਧਨ ਕਰਕੇ,
ਕ੃਷ਿ ਵੇਂਹੇ ਅਨ੍ਯ ਉਪਯੋਗ ਮੋਹਰੀ ਲਾਯਾ ਜਾਤਾ।
ਜਲ ਏਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ 'ਵਿਲਾਯਕ' ਹੋਤਾ ਹੈ,
ਸਮੁੱਦ੍ਰੀ-ਜਲ ਮੋਹਰੀ ਅਧਿਕ ਨਮਕ ਘੁਲਾ ਪਾਯਾ ਜਾਤਾ॥

ਪਾਠ- 20

ਵਾਯੂ

ਵਾਯੂ, 'ਖ਼ਵਸਨ ਕ੍ਰਿਧਾ' ਮੋਂ ਤਥਾਗੀ,
ਜੀਵਾਂ ਕੋ ਵਾਯੂ ਜੀਵਨ ਦੇਤੀ।
ਵਾਯੁਮਣਡਲ ਮੋਂ ਑ਕਸੀਜਨ ਕਮ ਹੋ ਜਾਨੇ ਪਰ,
ਮਾਨਸੂਨ ਕੋ ਭੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਦੇਤੀ॥

ਵਾਯੂ ਕਾ ਆਵਰਣ 'ਓਜ਼ੋਨ' ਕਹਲਾਤੀ,
ਜੋ ਪ੃ਥਕੀ ਕੋ ਚਾਰੋਂ ਓਰੋ ਬੇਰਤੀ ਹੈ।
ਠੋਸ ਕਾਰਬਨ-ਡਾਇ-਑ਕਸਾਇ ਕੋ 'ਸ਼ੁ਷ਕ-ਬਫ਼' ਕਹਤੇ,
ਵਾਯੂ ਮੋਂ 'ਜਲਵਾ਷ਾ' ਕੀ ਮਾਤ੍ਰਾ ਬਦਲਤੀ ਰਹਤੀ ਹੈ॥

ਵਾਯੂ, ਮਾਨਵ ਕ੍ਰਿਧਾਓਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਦੂ਷ਿਤ ਹੋਤੀ,
ਦਹਨ ਮੋਂ ਸਹਾਯਤਾ '਑ਕਸੀਜਨ' ਕਰਤੀ।
ਬੋਤਲ ਸੋਡਾਵਾਟਰ ਕੀ ਖੋਲਨੇ ਪਰ ਵ 'ਅਗਨਿਸ਼ਾਮਕ ਯਨਤ੍ਰ' ਮੋਂ ਸੇ,
ਕਾਰਬਨ-ਡਾਇ-਑ਕਸਾਇਡ ਨਿਕਲਤੀ॥

ਵਾਯੁਮਣਡਲ ਮੋਂ ਕਾਰਬਨ-ਡਾਇ-਑ਕਸਾਇਡ ਕੀ ਮਾਤ੍ਰਾ,
ਬਢ ਜਾਨੇ ਸੇ ਵਾਯੂ-ਪ੍ਰਦੂ਷ਣ ਬਢ ਜਾਤਾ।
ਕਭੀ-ਕਭੀ ਸਮਾਂ ਸੇ ਵਰ਷ਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਤੀ,
ਕਹੀਂ 'ਅਤਿਵ੃਷ਟਿ' ਸੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਤਾ॥

ਪਾਠ- 21

ਕਮਧੂਟਰ

ਕਮਧੂਟਰ ਕੋ ਏਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਨੇਵਾਲੀ,
 'ਮਸੀਨ' ਕਹਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ।
 ਯਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਿੰਗ ਭਾਸਾ ਕੀ ਮਦਦ ਸੇ,
 ਤਪਧੋਗ ਕਰਤਾ ਕੇ ਨਿਰਦੱਸ਼ਾਂ ਕੋ ਸਮਝਾਤਾ ਹੈ॥

ਨਿਰਦੱਸ਼ਾਂ ਕੋ ਪ੍ਰੋਸੈਸਰ ਤਕ ਭੇਜਨੇ ਕੇ ਲਿਏ,
 'ਏਨਟਰ' ਬਟਨ ਦਬਾਤੇ ਹੈਂ।
 ਸਕ੍ਰੀਨ ਪਰ ਲਿਖੇ ਗਲਤ ਅਕਸਰ ਕੋ,
 'ਡੀਲਿਟ' ਬਟਨ ਦਬਾਕਰ ਮਿਟਾਤੇ ਹੈਂ॥

'ਮਾਨਿਟਰ' ਮੁਰਵਾਂ 'ਆਉਟਪੁਟ ਡਿਵਾਇਸ' ਹੈ,
 ਕਿਥੇ ਪ੍ਰਤੇਕ ਕਾਰ੍ਯ ਕੋ ਦਿਖਲਾਤਾ।
 'ਕੀ-ਬੋਰਡ' ਪਰ ਕੁਛ ਟਾਇਪ ਕਰਨੇ ਪਰ,
 'ਟੀਓ ਵੀਓ' ਕੀ ਭਾਂਤਿ ਸਕ੍ਰੀਨ ਪਰ ਦਿਖ ਜਾਤਾ॥

ਕਮਧੂਟਰ ਮੇਂ 'ਕੀ-ਬੋਰਡ' ਔਰ 'ਮਾਉਸ',
 'ਇਨਪੁਟ ਡਿਵਾਇਸ' ਕਹੇ ਜਾਤੇ ਹਨ।
 ਕਮਧੂਟਰ ਕੋ ਦੋਬਾਰਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ,
 'ਰੀ-ਸੈਟ' ਬਟਨ ਦਬਾਤੇ ਹਨ॥

'ਸ਼ਿਫਟ' ਬਟਨ ਕੋ ਦਬਾਕਰ ਟਾਇਪ ਕਰਨੇ ਪਰ,
 ਵਹ ਅਕਸਰ ਬੜਾ ਟਾਇਪ ਹੋਤਾ ਹੈ।
 'ਸੀਓ ਪੀਓ ਧੂਓ' ਕਮਧੂਟਰ ਕਾ ਮਸ਼ਿ਷ਕ ਹੋਤਾ,
 ਪੱਕਰ ਑ਨ/਑ਫ ਬਟਨ ਇਸਮੇਂ ਹੋਤਾ ਹੈ॥

